

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Fides historica en Hollanda simplicitas: Petrus Scriverius' rol in de Bockenberg-controverse

Maas, C.

Citation

Maas, C. (2011). Fides historica en Hollanda simplicitas: Petrus Scriverius' rol in de Bockenberg-controverse. *De Zeventiende Eeuw. Cultuur In De Nederlanden In Interdisciplinair Perspectief*, 27(2), 17-36. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/17944>

Version: Not Applicable (or Unknown)
License: [Leiden University Non-exclusive license](#)
Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/17944>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Fides historica en Hollanda simplicitas

Petrus Scriverius' rol in de Bockenbergs-controverse

COEN MAAS

Inleiding: de Bockenbergs-controverse

In de 'Voor-reden' die Janus Dousa sr. schreef voor de editie van Melis Stokes *Rijmkroniek* door Hendrik Laurensz. Spiegel in 1591 is een passage te vinden waarin de spot wordt gedreven met de historicus Petrus Cornelisz. Bockenbergs, die door de Staten van Holland was aangesteld als officiële geschiedschrijver:

GOD ghave
Dat IVNIVS doch eens mocht opsien uten grave:
Om aen te schouwen (lais) wat schaed' en woestheit groot
In zynen wyn BERCH doen deez' Bocken, nair zyn doot.
Dien sy niet waerdich zyn syn schoenen-riem t'ontgespen,
Vol onrusts als een beer gesteken van den Wespen.
Nut tot geen ander saik dan om veel wit en schoon
Papiers te maken vuyl, (hoewel niet sonder loon).¹

In het jaar dat Dousa deze stekelige versjes publiceerde, had Petrus Scriverius zijn universitaire studie niet eens aangevangen. Toch zouden ze zo'n tien jaar later een rol gaan spelen in het leven van de jonge geleerde. Het gedicht van Dousa was namelijk slechts het begin van een lange en harde polemiek tussen een aantal geleerden in de Republiek die bekend staat als de Bockenbergs-controverse.

Petrus Cornelisz. Bockenbergs, het mikpunt van Dousa's spot, was een geschiedschrijver uit Gouda. Hij was geboren op 25 december 1548 en had gestudeerd in Leuven, waar hij in 1574 tot priester werd gewijd. Tussen 1577 en 1583 zwierf hij door Europa. Scriverius suggereerde dat 'noch zijn moederstad Gouda, noch zijn verwanten de priester durfden tegen te houden door te smeken, maar hij vond het natuurlijk nodig zijn schip snel in veiligheid te brengen, waar geen zeespiegel Geuzenschepen draagt.'² Na terugkeer in zijn vaderland bekeerde hij zich in 1586 tot het protestantse geloof. Drie

¹ J. Dousa sr., 'Voorreden', in: H. Spiegel (red.), *Hollandtsche rïim-kroniek inhoudende de gheschiedenissen der graven van Hollandt tot het iaer M.CCC.V. door enen wiens naeme noch onbekent is, voor 286. iaren beschreven*, Amsterdam 1591, fol. [(:)(:)]'.

² Universiteitsbibliotheek Leiden, ms. Voss. Lat. F 37, f. 138^v: '[...] neque Missificum hunc nutricula Gouda, / Cognatorum ausae nec retinere preces. / In tutum sed enim cito opus subducere puppim, / GESIACAS ducant quo freta nulla rates.' Het gedicht is met een vertaling in de appendix van dit artikel opgenomen. Ik dank deze verwijzing aan Michiel Roscam Abbing. Met het woord *Gesi* verwijst Scriverius vermoedelijk naar de Geuzen, aangezien hij aanvankelijk de spelling *Geusi* bezigde, maar dit later aanpaste. Zie hiervoor het kritisch apparaat bij het gedicht in de appendix.

Afb. 1 Portret van Petrus Scriverius in Johannes Meursius' *Athenae Batavae* (1625), p. 220.

jaar later trouwde hij en vestigde hij zich te Leiden. Hij wijdde zich aan geschiedschrijving, en werd daarin gesteund door Johan van Oldenbarnevelt, die hem in 1591 een betaalde betrekking als officiële geschiedschrijver van Holland bezorgde. Tussen 1584 en 1589 publiceerde Bockenberg diverse kleine werkjes, maar zijn hoofdwerk – een lijvig annalistisch manuscript in vijf folio-banden – is nooit uitgegeven en wordt bewaard in de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag.³ Bockenberg overleed op 17 januari 1617.⁴

Toen Dousa zijn hatelijkheden publiceerde, had Bockenberg aanvankelijk niet gereageerd, ook niet toen Dousa ze weer had opgewarmd voor zijn metrische geschiedwerk van 1599. Een nieuwe reeks pesterijtjes in het proza-geschiedwerk van 1601 was echter de druppel die de emmer deed overlopen. In hetzelfde jaar richtte Bockenberg

³ Koninklijke Bibliotheek Den Haag, ms. 130 A 3.

⁴ Voor een uitgebreide beschrijving van Bockenbergs leven en werk, zie B.A. Vermaseren, 'P.C. Bockenberg (1548-1617), historieschrijver der Staten van Holland,' in: *Bijdragen en mededelingen van het Historisch Genootschap* 70 (1956), p. 1-81.

zijn *Ad nonnulla Iani Dousae V[iri] N[obilis] aspera scripta extemporalis responsio* ('Een geïmproviseerde reactie op de bijtende geschriften van de edelman Janus Dousa') tot de Staten van Holland. In dit geschriftje weerlegde hij op vijftig punten de kritiek van Dousa. Zijn verwant Jacob Cool, beter bekend als Jacobus Brassica, schreef in hetzelfde jaar een vergelijkbaar pamflet.

Daarmee begon de situatie te escaleren. In 1602 verscheen een verzameling scabreuze epigrammen over Bockenbergh en Brassica, getiteld *Lusus variorum* ('Speelse gedichtjes door diverse schrijvers'), die van de hand zou zijn van ene Janus Philodusus ('Janus de Dousa-liefhebber'). Achter deze schuilnaam stak een groep Leidse humanisten, onder wie waarschijnlijk Daniël Heinsius, Petrus Scriverius, Hugo Grotius, en misschien ook Dominicus Baudius. Deze aanval konden Bockenbergh en Brassica op hun beurt uiteraard niet over hun kant laten gaan. En zo verhevigde de polemiek zich tot en met het jaar 1603, waarbij beide partijen elkaar het vuur aan de schenen legden in buitengewoon venijnige pamfletten.⁵

In de secundaire literatuur wordt deze pennenstrijd soms beschreven als een reeks triviale en laag-bij-de-grondse beschimpingen over en weer. Arthur Eyffinger zei over de *Lusus variorum* dat 'it contains little else than hits below the belt' en over een later schimpeschrift dat 'fundamental criticism of historical method will be searched for in vain in the treatise; gradually the polemic got bogged down in a spectacle of criticasters stealing a march upon each other'. Hij verklaarde de uitbarsting van agressie vooral als uitvloeisel van 'professional jealousy', interesse in 'the fun-poking element' en sociaal smeermiddel, niet zonder toe te geven, overigens, dat figuren als Scriverius en Grotius ook Bockenberghs historiografische methoden bekritiseerden.⁶

Andere geleerden legden minder nadruk op de ruwheid van de controverse en zochten naar de politieke en wetenschappelijke meningsverschillen die eraan ten grondslag lagen. Edzo Waterbolk identificeerde bijvoorbeeld een web aan factoren die het conflict konden verklaren. De twee belangrijkste hiervan waren de mate waarin deelnemers in het veld georiënteerd waren op de adel en hun protestantse of juist katholieke visies op het belang van mondelinge overlevering.⁷ Pierre Tuynman wees erop dat het niet zomaar om scherts ging: 'It was a matter of nothing more nor less than the academic contribution which historians had to make to the building of the nation.' Tevens stond volgens hem de onafhankelijkheid van de wetenschap op het spel.⁸

In dit artikel zal ik deze tweede visie verder uitwerken, en laten zien dat in de polemiek een aantal vragen van wezenlijk belang aan de orde gesteld werden. In de eerste plaats ging het dan om de kwaliteitseisen die men aan geschiedschrijving mag stellen,

5 Heldere en uitvoerige beschrijvingen van de polemiek zijn te vinden in: A. Eyffinger, 'The Bockenbergh-Polemic', in: A. Eyffinger (red.), *De dichtwerken van Hugo Grotius. 1. Oorspronkelijke dichtwerken, 2e deel, pars 3A en B (1602-1603)*, Assen 1988, p. 238-278; Vermaseren, 'Bockenbergh', p. 32-39.

6 Eyffinger, 'The Bockenbergh-Polemic', p. 243-245.

7 E.H. Waterbolk, 'Zeventiende-eeuwen in de Republiek over de grondslagen van het geschiedverhaal. Mondelinge of schriftelijke overlevering', in: *Bijdragen voor de Geschiedenis der Nederlanden 12 (1957/1958)*, p. 26-43, spec. p. 31-33 (ook verschenen in: E.H. Waterbolk, *Verspreide opstellen. Aangeboden aan de schrijver bij zijn afreden als hoogleraar aan de Rijksuniversiteit te Groningen*, Amsterdam 1981, 189-204).

8 P. Tuynman, 'Petrus Scriverius, 12 January 1576-30 April 1660', in: *Quaerendo 7 (1977)*, p. 5-45, spec. p. 8.

en de literaire kwaliteiten die ze dient te hebben. Verder werd gepoogd om uit te maken wie goede historici waren geweest, om een canon van de geschiedschrijving vast te stellen. Deze vragen zijn uiterst relevant omdat, zoals Tuynman duidelijk heeft gemaakt, het er uiteindelijk om draaide wie de gemeenschap een gezicht mocht geven in de turbulente tijden van de Nederlandse Opstand.

Scriverius' bijdrage aan de polemieek

Binnen het corpus aan polemische teksten zijn het juist de bijdragen van Scriverius die het best laten zien dat in de polemieek niet alleen geleerde boertigheden werden uitgewisseld, maar ook een discussie werd gevoerd over de ideale geschiedschrijving en de vormgeving van collectieve identiteit. Daarom zal ik zijn gedichten hier aan een nadere analyse onderwerpen. Maar voordat ik daartoe over kan gaan, moet eerst vastgesteld worden waaruit Scriverius' bijdrage eigenlijk precies bestond, aangezien Dousa's adepten een deel van hun werk publiceerden onder een collectief pseudoniem, terwijl een ander deel alleen in handschrift beschikbaar is.

In het geval van Scriverius is dat minder lastig dan bij de andere contribuanten. Met behulp van een aantal verschillende informatiebronnen (handschriften, edities tijdens Scriverius' leven, postume edities) kan een klein aantal gedichten aan hem worden toegeschreven.

- 1 Twee langere gedichten werden onder vermelding van zijn naam in de bundel *Lusus variorum* opgenomen:
  - a *Naenia in funus historiae Batavae* ('Klaagzang voor de begrafenis van de Bataafse geschiedenis');
  - b *In Annales Iani Dousae elegia* ('Elegie voor de *Annalen* van Janus Dousa'); dit gedicht was al eerder onder Scriverius' naam verschenen in Dousa's *Bataviae Hollandiaequae annales* ('Annalen van Batavië en Holland') (Leiden 1601).⁹
- 2 Van de vijftig korte epigrammen die in de *Lusus variorum* voorkomen kunnen er bovendien twee aan Scriverius toegeschreven worden, omdat ze ook voorkomen in de postume uitgave van Scriverius' poëzie in de *Opera anecdota philologica et poetica* ('Onuitgegeven filologische en poëtische werken') (Utrecht 1737). Hierin zijn volgens de uitgever 'de overblijfselen (*λείψανα*) van Scriverius, opgediept uit de papieren (*schedae*) van de beroemde auteur' te vinden.¹⁰ De gedichten zijn in de *Lusus variorum* genummerd als xxxvii en xxxviii en dragen de volgende titels:
  - a *In Tragoram* ('Tegen Bockenberg');
  - b *Allusio ad Nomen CORNELII* ('Woordspel op de naam Cornelisz.').

⁹ J. Dousa sr., *Bataviae Hollandiaequae annales*, Leiden 1601, fol. ***v-***3r.

¹⁰ A.H. Westerhovius (red.), *Petri Scriverii opera anecdota philologica et poetica*, Utrecht 1737, dedicatie (ongenummerd katern): 'Scriveriana haec *λείψανα*, e schedis Cl. Auctoris ... eruta'. De spotdichten op Bockenberg zijn te vinden op p. 468.

- 3 In de *Opera anecdota* staat nog een derde spottdicht op Bockenbergh dat niet in de *Lusus variorum* is opgenomen: *De Hispone suo* ('Over zijn persoonlijke Hispo');¹¹
- 4 Ten slotte is er nog een lang gedicht met de titel *Carmen de Tragora* ('Gedicht over Bockenbergh') in handschrift bewaard gebleven in de Leidse universiteitsbibliotheek.¹²

Naast deze gedichten bezit de Bibliotheek van de Universiteit van Amsterdam een exemplaar van Bockenberghs *Extemporalis responsio* die is geannoteerd door Scriverius.¹³ Scriverius maakte zijn aantekeningen waarschijnlijk kort na het verschijnen van het pamflet in 1601. Dit blijkt uit het feit dat in een passage waar Bockenbergh opmerkt dat Dousa zijn werk ten onrechte aanmerkt als 'een schandelijk gedicht' (*foedum carmen*), aangezien zijn werk in proza is geschreven, Scriverius annotteert: 'Alsof Dousa dat niet weet.'¹⁴ De tegenwoordige tijd suggereert dat Scriverius zijn annotaties schreef toen Dousa nog in leven was, dat wil zeggen uiterlijk 1604. Een dergelijke datum ligt ook voor de hand gezien het efemere karakter van dergelijke pamfletten.

De aantekeningen van Scriverius maken duidelijk dat de opgesomde gedichten waarschijnlijk zowel inhoudelijk als – wat hun totstandkoming betreft – temporeel nauw met elkaar verbonden waren. Er is bijvoorbeeld een passage waar Bockenbergh zich tot zijn broodheren, de Staten van Holland en West-Friesland, richt en uitroept dat zij 'de mening van Dousa en zijn Scriveriussen' (*Dousae Scriueriorumue eius arbitrium*) helemaal niet nodig hebben om te bedenken welke historici zij moeten uitkiezen. Scriverius reageert in de marge met een vers dat in vrijwel identieke vorm voorkomt in het *Carmen de Tragora*: 'Maar wat voor plaats kan er hier zijn voor Snoy en Bockenbergh?'¹⁵ Verder citeert Bockenbergh op een gegeven moment een vers uit het gedicht van Scriverius in Dousa's *Bataviae Hollandiaequae annales*. Scriverius noteert in de marge een tekstvariant. Wanneer Scriverius' gedicht wordt herdrukt in de *Lusus variorum* is het gedicht op deze plaats inderdaad aangepast, zij het in weer een andere vorm.¹⁶ Ten slotte

11 Westerhovieus spelt *Hipsone*, maar dit moet een vergissing zijn: in de *Lusus variorum* wordt altijd de naam *Hispo* gebruikt.

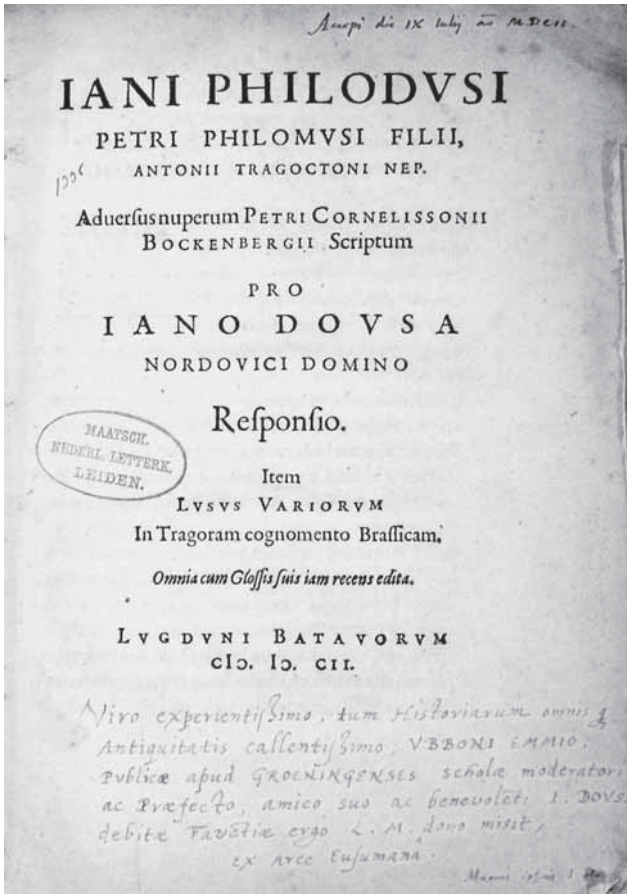
12 Universiteitsbibliotheek Leiden, ms.Voss. Lat. F 37, fol. 138^v-139^r. Zie de appendix bij dit artikel voor de tekst van het gedicht en een vertaling.

13 Bibliotheek van de Universiteit van Amsterdam, sign. OTM: OK 66-62 (6). Ik dank Frans Blom voor zijn hulp bij het maken van reproducties van dit pamflet.

14 Bibliotheek van de Universiteit van Amsterdam, sign. OTM: OK 66-62 (6), p. 9: 'Quasi nesciat hoc Dousa.'

15 Bibliotheek van de Universiteit van Amsterdam, sign. OTM: OK 66-62 (6), p. 27: 'At Snoio et Tragorae hic quis locus esse queat?' Vergelijk Universiteitsbibliotheek Leiden, ms.Voss. Lat. F 37, fol. 138^v: 'Nam TRAGORAE hos inter quis locus esse queat!' Reynier Snoy (ca. 1477-1537) was een historicus uit Gouda en een verre bloedverwant van Bockenbergh. Voor de biografie van Snoy, zie C.G. van Leijenhorst, 'Reyner Snoy', in: P.G. Bietenholz en Th.B. Deutscher (red.), *Contemporaries of Erasmus: A Biographical Register of the Renaissance and Reformation*, Toronto 1985-1987, dl 3, p. 261-262; voor een bespreking van zijn werk, zie S. de Hemptinne, 'Annius de Viterbe comme source dans le "De rebus Batavicus" de Renier Snoy', in: *Humanistica Lovaniensia* 38 (1989), p. 110-123.

16 Bibliotheek van de Universiteit van Amsterdam, sign. OTM: OK 66-62 (6), p. 24. Bockenberghs citaat luidt: 'Officij credas, Vir Reuerende, tui.' Zie Dousa, *Bataviae Hollandiaequae annales* (n. 9), fol. ***2^v. Scriverius noteert als variant op *Reuerende* het woord *generose*. Voor de uiteindelijke tekst, zie J. Philodusus, *Adversum P.C. Bockenberghii scriptum pro Iano Dousa responsio. Item lusus variorum in Tragoram cognomento Brassicam*, Leiden 1602, fol. E^r: 'Officij credas esse, POETA, tui.'

Afb. 2 Voorblad van Janus Philodusi' *Lusus variorum* (1602) met opdracht van Dousa aan Emmius (exemplaar Universiteitsbibliotheek Leiden, sign. 1496 E 8).

blijkt uit de annotaties een aandacht voor Bockenbergs biografie die terugkomt in het *Carmen de Tragora*.¹⁷

Informatie over de manier waarop de gedichten circuleerden, is schaars. Gezien de vele klassieke allusies en zinspelingen op toestanden binnen de geleerdenwereld in de Republiek, vond het materiaal waarschijnlijk vooral aftrek onder een klein publiek van academisch geïnteresseerden in de noordelijke Nederlanden. Het exemplaar van de *Lusus variorum* werd bijvoorbeeld door Dousa cadeau gedaan aan zijn Friese collega Ubbo Emmius.¹⁸ Verder moet de mogelijkheid worden vermeld dat de gedichten werden aangeplakt. Dat soort praktijken zijn wel bekend uit de affaire rond de Leidse hoogleraar Hermann Rennecher (Reinecherus), die in het jaar 1576 mikpunt werd van

¹⁷ Bibliotheek van de Universiteit van Amsterdam, sign. OTM: OK 66-62 (6), p. 2: notitie over Bockenbergs afkomst en opleiding, overgenomen uit de tekst van het pamflet op p. 38, waar Bockenberg spreekt over één van zijn leraren. Scriverius reageert op laatstgenoemde pagina in de marge met een licht aangepast citaat uit Lucretius, *De rerum natura* 3.1026: 'Is melior multis quam tu fuit, improbe, rebus.'

¹⁸ Universiteitsbibliotheek Leiden, sign. 1496 E 8.

vergelijkbare spottichtjes – onder meer van de hand van Janus Dousa. Deze ‘fameuse carmena’ werden op de deur van het slachtoffer gespijkerd en opgehangen op het mededelingenbord van de universiteit.¹⁹ Uit het onderzoek van Eyffinger naar de bijdragen van Grotius en uit de gegevens die in dit artikel worden gepresenteerd, blijkt ten slotte dat een deel van de Bockenbergs-gedichten niet in druk verscheen. Mogelijk wisselden de leden van de academische kringen onderling ook handgeschreven gedichten uit bij wijze van tijdverdrijf.

Scriverius’ gedichten en de humanistische poëtica

De meest karakteristieke trek van Scriverius’ gedichten – net als die van zijn collega’s, overigens – is hun gepolijste karakter. Een goed voorbeeld is het epigram *In Tragoram*. Deze titel betekent zoveel als ‘tegen Bockenberg’, want *tragoras* is een samenstelling van de Griekse woorden *τράγος* (bok) en *ὄρος* (berg). Het gedicht gaat ongeveer als volgt:

Bockenberg (*Tragoras*), die de Pindische bergketen (*Pindica iuga*) probeerde te beklimmen, werd er door Dousa’s muze Calliope hals over kop met hooivorken afgejaagd; ze riep: ‘De muzen, heilige godheden, bewonen deze berg (*huncce montem*). Jij woont op de bokken-berg (*hircinum collem*); scheer je weg!’²⁰

Dit gedicht etaleert in de eerste plaats Scriverius’ kennis van de klassieke poëzie, in dit geval Catullus 105: ‘Pikkestein tracht de Pipleïsche berg te beklimmen; de muzen gooien hem er hals over kop vanaf met hun hooivorken.’²¹ Tevens is hier sprake van *aemulatio*, want Scriverius probeert zijn model te overtreffen door een woordspel met de naam ‘Bockenberg’ te koppelen aan Catullus’ *mons Pipleius*. Een geestige vondst natuurlijk, maar tegelijkertijd een programmatische demonstratie van het humanistische poëtica-ideaal van *imitatio* en een betoog dat Bockenberg aan deze standaard niet voldoet.²²

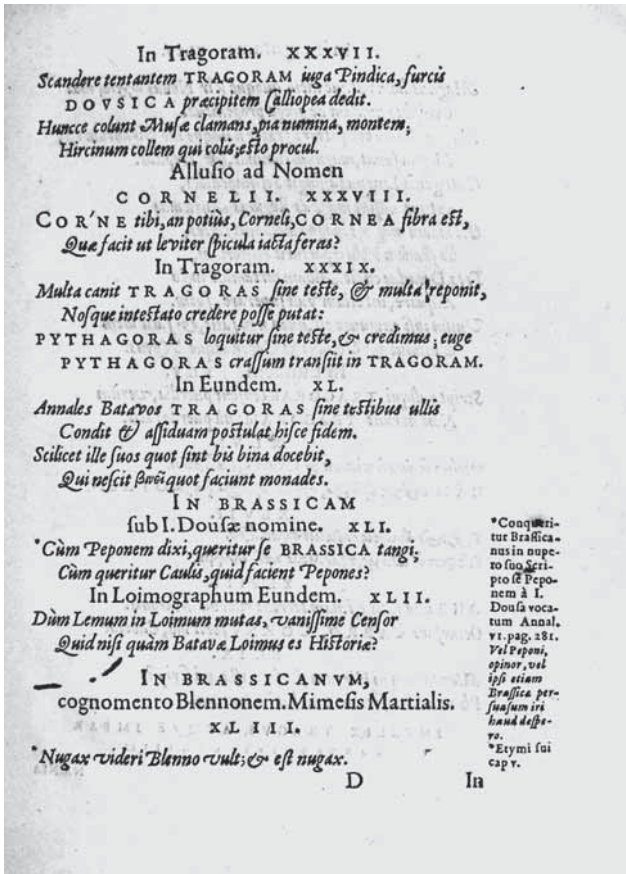
Deze doelstelling van volkomen onderdompeling in de klassieke literatuur spreekt ook uit Scriverius’ *Naenia* (Klaagzang). Dit gedicht is geschreven in elegische disticha en zinspeelt op erudiete wijze op de gepastheid van het metrum door Ovidius’ ety-

19 Voor deze zaak, zie K.J.S. Bostoën, *Hart voor Leiden. Jan van Hout (1542-1609): stadssecretaris, dichter en vernieuwer*, Hilversum 2009, p. 85-97; P.A.M. Geurts, ‘Herman Reneker: moeilijkheden rond een van de eerste Leidse hoogleraren’, in: *Lias* 2 (1975), p. 55-70; C.H. Lebram, ‘Hebräische Studien zwischen Ideal und Wirklichkeit an der Universität Leiden in den Jahren 1575-1619’, in: *Nederlands Archief voor Kerkgeschiedenis* nieuwe serie 56 (1975-76), p. 317-357, spec. p. 326-330. Ik ben dank verschuldigd aan Karel Bostoën, die mijn aandacht op de affaire-Rennecher vestigde.

20 Philodusus, *Lusus variorum*, fol. D1: ‘Scandere tentantem TRAGORAM iuga Pindica, furcis / DOVSICA praecipitem Calliopea dedit. / “Huncce colunt Musae”, clamans, “pia numina, montem, / Hircinum collem qui colis; esto procul”.’

21 Catullus, *Carmina* 105: ‘Mentula conatur Pipleium scandere montem: / Musae furcillis praecipitem eiciunt.’ Het Latijnse woord *mentula* refereert naar het mannelijk geslachtsdeel, en wordt door Catullus als een soort eigenaam gebruikt.

22 Een vergelijkbaar geval is het gedicht *Allusio ad nomen Cornelii*, dat ook een woordspel op Bockenbergs naam bevat. Philodusus, *Lusus variorum* (n. 16), fol. D1: ‘COR’NE tibi, an potius, Corneli, CORNEA fibra est, / Quae facit ut leviter spicula iacta feras?’ Ook dit gedicht staat in Westerhovijs (red.), *Opera anecdota* (n. 10), p. 468. Scriverius speelt hier met de frase *cornea fibra* uit Persius, *Satyrae* 1.47.

Afb. 3 Gedichten van Scriverius in Janus Philodusus' *Lusus variorum* (1602), fol. D.

mologisch geïnspireerde omschrijving van de elegie als *flebile carmen* ('treurig lied') te citeren.²³ Maar belangrijker is dat het hele gedicht wordt ingekaderd door verwijzingen naar het eerste gedicht uit Boëthius' *Consolatio Philosophiae* ('Vertrouwing der filosofie').²⁴ Dit is natuurlijk in de eerste plaats een vertoon van geleerdheid, maar het suggereert tevens dat hoewel er alle reden is om om de geschiedenis te rouwen, er ook reden tot vertroosting is, hetgeen inderdaad aan het einde van het gedicht uiteen wordt gezet.²⁵

23 Philodusus, *Lusus variorum* (n. 16), fol. D3^r. Vergelijk Ovidius, *Heroides* 15.7; *Tristia* 5.1.5.

24 Philodusus, *Lusus variorum* (n. 16), fol. D2^r: 'Quid faciam? tristes cogor inire modos'; D3^r: 'Praefica iam moestos accinit ipsa modos'. Beide verzen verwijzen naar Boëthius' *Consolatio Philosophiae*, carmen 1, v. 2: 'flebilis, heu maestos cogor inire modos'.

25 Ook in het *Carmen de Tragora* is klassieke intertekstualiteit volop aanwezig. Scriverius verwijst hier vooral naar Ovidius' *Fasti*. Zo refereert 'Natali aut GOVDA ducere ab urbe notam' aan *Fasti* 1.596: 'ille Numantina traxit ab urbe notam' of 'Nec res hac Domino gratior ulla fuit' aan *Fasti* 3.694: 'nec res hac Veneri gratior ulla fuit'. Het vers 'Quam velit, o, BAVARUS ista negata mihi' herinnert aan *Fasti* 4.890: 'quam velit Aeneas ista negata mihi'; 'Credibile est, ipsos supposuisse Deos' aan *Fasti* 2.238: 'credibile est ipsos consuluisse deos' en

Een historiografisch programma

Maar voor het zover is, gaat Scriverius eerst in op de zijns inziens droevige stand van zaken op het gebied van de geschiedschrijving. Het voornaamste punt van kritiek is de partijdigheid van historici als Bockenbergs en hun gebrek aan waarheidsliefde. ‘Al dit bedroevende materiaal dat je ziet is verzonnen: onze historici hebben niet geleerd de waarheid te spreken. Ze zijn alleen in staat de adel te vleien en hun verhaal te verkopen aan “hangjongeren”.’²⁶ De vleierij van de historici komt er volgens Scriverius vooral op neer dat zij fabeltjes en imaginaire genealogieën opdissen:

Ik verwonder me wat een figuren zoals Bato en al lang verworpen stambomen ze kunnen opnemen in hun jaarboeken. Welk principe, welk inzicht bracht hen ertoe begraven dwaasheden weer te voorschijn te halen, en de goden van het vaderland te onteren? Ik ben behoorlijk verontwaardigd, want wie zou zonder ergernis kunnen lezen over zoveel monsterlijke figuren, geboren uit het zaad van de Giganten?²⁷

Ook in het lange *Carmen de Tragora* uit Scriverius fundamentele kritiek op Bockenbergs geschiedschrijving. In de eerste plaats wordt gesuggereerd dat Bockenbergs activiteit als historicus vooral een vorm van levensonderhoud was. De Goudse historicus krijgt in dit gedicht zelf het woord en zegt het volgende over zijn buitenlandse verblijf: ‘Ik kreeg de taak van geschiedschrijving opgedragen en er werden allerlei mooie beloftes aan mijn onderzoek in het vooruitzicht gesteld. Mij werd de gelegenheid geboden om rijk te worden en van een verblijf in het buitenland te genieten, als ik dat had gewild.’²⁸ Iets verderop spreekt Scriverius zelf over Bockenbergs aanstelling door de Staten van Holland en legt hij iets explicieter het verband tussen de betaling en de kwaliteit van Bockenbergs historiografie: ‘Zo werd officieel in naam van het vaderland een jaarlijkse som van driehonderd gulden aan hem toegekend op kosten van de staat; zo werd het relaas van de graven algemeen verspreid, en al wat Snoy al eerder in onze geschiedschrijving had gewaagd.’²⁹

‘Nec gener hoc cuiquam more parandus erat’ roept *Fasti* 4.592 op: ‘nec gener hoc nobis more parandus erat’. Mogelijk sluit Scriverius hier aan bij Dousa’s metrische geschiedschrijving, die eveneens sterk op de *Fasti* was gemodelleerd. Zie daarvoor C. Maas, “‘Winst staat me tegen.’ Janus Dousa’s geschiedenis in verzen en de representatie van overzeese scheepvaart in de jaren 1595–1602’, in: *De zeventiende eeuw* 26 (2010), p. 53–72, spec. p. 57–63. Voor meer intertekstualiteit in het *Carmen de Tragora*, zie de appendix.

26 Philodusus, *Lusus variorum* (n. 16), fol. D2^v: ‘Fictum omne hoc quodcumque vides miserabile, nostri / Historici Verum non didicere loqui. / Nobilibus tantum palpos obtrudere gnari, / Et subrostranis vendere verba suis.’ *Subrostrani* is een zeldzaam woord dat in de klassieke Latijnse literatuur alleen voorkomt in Cicero, *Epistulae ad familiares* 8.1.4. Het verwijst naar mensen die werkeloos onder de *rostra* op het Forum rondhangen.

27 Philodusus, *Lusus variorum* (n. 16), fol. D2^v: ‘Quos ego BATONES, explosaque Stemmata pridem / Miror in Annales posse referre suos. / Quae ratio, quae mens, nugas revocare sepultas, / Impulit, & Patrios dedecorare Deos? / Nonnihil indignor. nam quis sine bile tot illa / Nata Gigantaeo Semine Monstra legat?’

28 Universiteitsbibliotheek Leiden, ms. Voss. Lat. F 37, fol. 139^v: ‘Delatum HISTORICES cuius mihi nomine munus, / Promissa et studij millia multa meis. / Vnde opulescendi data copia, mi peregrina / Conditione uti si libuisset erat.’ Scriverius suggereert in plaats van *millia multa* het alternatief *pensio optima* (een vette vergoeding), dat nog duidelijker maakt waar het Bockenbergs met zijn geschiedschrijving om te doen is.

29 Universiteitsbibliotheek Leiden, ms. Voss. Lat. F 37, fol. 139^v: ‘Summa trecentorum sic annua Caroleorum / Decreta huic, Patriae nomine, publicitus. / Sic COMITUM in vulgus data Fabula, quidquid et ante / Nostrati SNOIVS ausus in Historia.’

Afb. 4 Portret van Janus Dousa in Johannes Meursius' *Athenae Batavae* (1625), p. 87.

Met deze kritiek sluit Scriverius nauw aan bij het veelgeprezen historiografische program van Janus Dousa, die in zijn beide geschiedwerken eerdere historici in scherpe bewoordingen de maat had genomen vanwege hun leugenachtigheid en voorliefde voor de adel.³⁰ In de *Naenia* staat Dousa zelfs zodanig centraal, dat hij aan het einde van het gedicht sprekend opgevoerd wordt om de teneergeslagen Scriverius de troost te bieden die de lezer al in het vooruitzicht was gesteld door de referenties aan Boëthius. De grote dichter omarmt zijn vriend en zegt: 'Medelijden met het vaderland beroert

³⁰ Zie bijvoorbeeld Dousa, *Bataviae Hollandiaeque annales* (n. 9), p. 76-77: 'Etenim hoc vere & pro comperito asseuerare possum, omnia illa quae ad hoc exemplum vulgi hodie sermonibus celebrantur, a nuperis ac nouitiis Aretalogis proauorum nostrorum temporibus impudentissime conficta atque architectata fuisse: primum Vetustatis inscitia, mox libidine assentandi, atque in gratiam paucorum Nobilium, qui non satis Illustres fore videbantur, nisi a Midis & Falconibus, per fabulosas vmbraticorum Stemmatum Imagines, generis sui primordia auspicarentur non sine ridiculo Idiotismi nostri plausu, & approbatione eorum, quibus cum pretio mentiri, priuatim non inutile, Reipublicae parum vel nihil interesse existimatur.'

jou. Goed zo, mijn beste; zorgen om het vaderland kwellen ook mij.’ Dousa zal hoogstpersoonlijk de geschiedenis redden:

Laat mij er voor zorgen, je zult bewezen resultaten (*comperta*) lezen, geen leugens; en er zal geen be-
drog in mijn poëzie zijn (*Nullus & in nostro Carmine fucus erit*). Er is behoefte aan Dousa’s geschieden-
nis (zodat het hart van die sukkelts barst!); vooruit, geloof me: voor Dousa is niets belangrijker dan
betrouwbaarheid (*nil prius esse Fide*).³¹

Als Scriverius in de *Naenia* Dousa zijn eigen werk laat karakteriseren, ontleent hij di-
verse formuleringen (die ik in cursief heb ingevoegd) aan de programmatische ele-
gie die Dousa als een soort voorwoord liet voorafgaan aan zijn metrische Annalen van
1599.³² Hieruit blijkt de sterke verbondenheid van Dousa’s historiografische program
en Scriverius’ bijdrage aan de Bockenbergh-polemiek. Deze is in de *In annales Iani Dou-
sae elegia* zo mogelijk nog sterker dan in de *Naenia*. Dit gedicht was oorspronkelijk ver-
schenen in het voorwerk bij Dousa’s proza-Annalen van 1601 en bevat ook weer vele
frases uit de programmatische elegie bij de metrische Annalen. Behalve Dousa’s waar-
heidsliefde, diens *historica fides*, brengt Scriverius hier nog een belangrijk beginsel van
diens geschiedschrijving naar voren: het gebruik van oorspronkelijke documenten.
‘Doorzoek de kasboeken, doorzoek de rekeningen van de schatkist, en de documenten
die aan jouw bescherming zijn toevertrouwd, Dousa. Geen bibliotheken, geen archie-
ven zijn voor jou gesloten.’³³

Geschiedschrijving en gewestelijke identiteit

Met het proclameren van Dousa’s historiografische program en het bekritisieren van
menig ander historicus zet Scriverius een proces van canonvorming in de historiogra-
fie in Holland voort dat door Hadrianus Junius en Dousa was ingezet.³⁴ Al in de ‘Voor-
reden’ bij Stokes *Rijmkronek* had Dousa een aantal historici aanbevolen, met name

31 Philodusus, *Lusus variorum* (n. 16), fol. D3^v: ‘Atque ait: o tu, quem PATRIAE miseratio tangit, / Macte vir,
o PATRIAE me quoque cura coquit. ... Iam, faxim, Comperta leges, Mendacia nulla; / Nullus & in nostro
Carmine fucus erit: / DOVSAE opus HISTORIA est (rumpantur ut ilia GVRDIS) / Crede, licet, DOVSAE nil pri-
us esse Fide.’

32 J. Dousa sr., *Annales rerum a prisicis Hollandiae comitibus per CCCXLVI annos gestarum continuata serie memo-
riam complectentes*, Den Haag 1599, fol. ***iij^v: ‘Haud ego tam nugax: DOVSAE comperta canentur, / Inque
meo nullus Carmine fucus erit; ***iij^v: ‘Inque meis Scriptis nil prius esse Fide’.

33 Philodusus, *Lusus variorum* (n. 16), fol. E1^{r-v}: ‘Excute Ephemeridas, Rationes excute Fisci, / Actaque quae
fidei credita, Dovsa, tuae. / Scrinia non tibi sunt, tibi nec Tabularia clausa’. Scriverius sluit hier inhoudelijk
nauw aan bij een passage in Dousa’s opdracht tot de Staten van Holland: Dousa, *Annales rerum gestarum*, fol.
j^v-ij^v. Overigens verwees Dousa snerend naar Bockenbergh in twee lofdichten op Scriverius uit 1603:
J. Dousa sr., *Echo sive lusus imaginis iocosae quibus titulus Halcedonia, alia quaedam, quorum indicem sequens pagina
representabit*, Den Haag 1603, fol. 71^{r-v}, 92^v-93^v. Hierin kan ten minste een uiting van eensgezindheid, mis-
schien zelfs van instemming en erkenning, worden gelezen.

34 Over de rol van Junius en Dousa in de vorming van een canon van humanistische geschiedschrijving in
Holland, zie C. Maas, ‘Hadrianus Junius’ *Batavia and the Formation of a Historiographical Canon in Hol-
land*’, in: D. van Miert (ed.), *The Kaleidoscopic Scholarship of Hadrianus Junius (1511-1575): Northern Humanism
at the Dawn of the Dutch Golden Age*, Leiden, Boston 2011, p. 38-68. Hierin wordt de vorming van de canon
in verband gebracht met contemporaine politieke ontwikkelingen.

Hadrianus Barlandus, Jacobus Meyerus, Willem Heda, Lambertus Hortensius en Hadrianus Junius, terwijl hij een aantal andere fel bekritiseerde, met name Johannes a Leydis, Reynier Snoy, Jan Reygersberch en Petrus Bockenberg. Scriverius nam deze tweedeling simpelweg over. In zijn *Naenia* verschijnen min of meer dezelfde zondebokken, aangevuld met Jacobus Brassica, die in 1599 een werkje over de etymologie van de naam ‘Holland’ had laten verschijnen. De grote helden van de geschiedschrijving zijn nu Janus Dousa en (in mindere mate) Hadrianus Junius. Door de boodschap van Dousa te herhalen en zo te versterken, droeg Scriverius bij aan de vorming van een historiografische canon die tot op de dag van vandaag is blijven bestaan.

De vorming van een dergelijke canon is vooral belangrijk vanwege de legitimerende functie die ervan uitgaat. Wie erin is opgenomen heeft het recht om over het betreffende thema te spreken; wie is uitgesloten verliest elke autoriteit. In het geval van de geschiedschrijving is dit echter niet zuiver een kwestie van deelname aan een wetenschappelijk debat. Het verleden speelt ook een constitutieve rol in de vorming van identiteit: geschiedenis schrijven betekent vaak vertellen hoe we zijn geworden wie we zijn. Het feit dat de politieke situatie in Holland als gevolg van de Nederlandse Opstand ingrijpend was veranderd, maakte de vraag wie de identiteit van de provincie mocht gaan bepalen des te prangender.

Dit proces van identiteitsvorming is duidelijk aan de gang in Scriverius’ bijdragen aan de Bockenberg-controverse. Het begrip *simplicitas* (eenvoud), dat op diverse plaatsen voorkomt, staat daarin centraal. In Scriverius’ retoriek is deze term een tweesnijdend zwaard. Enerzijds functioneert hij op het niveau van de geschiedschrijving en vat hij in één woord het ideaal van de goede historicus als een openhartig en oprecht mens samen; alle slinksheid is hem vreemd. ‘Neem een voorbeeld aan deze Dousa, die de archieven van het vaderland volgde bij het bespreken van oude rijken op Bataafse bodem: vrij van beledigingen, partijdigheid, gunstbejag en angst deelt hij alles in Hollandse eenvoud (*Hollanda simplicitas*) mee.’³⁵ Tegelijkertijd grijpt Scriverius hiermee terug naar Erasmus’ typering van het Hollandse karakter als *ingenium simplex* in diens beroemde adagium *Auris Batava*, en karakteriseert hij het Hollandse volk als geheel: het is specifiek *Hollandse* eenvoud, die zich ook in het verleden al had getoond. ‘Wat een ellende! Het is uit met je goddelijke eenvoud, Bataaf, het is einde verhaal! Nu plegen Mimus en die barbaarse Hispo een aanslag op het gehoor!’³⁶

Scriverius sluit daarmee aan bij een groeiende groep teksten die wijzen op de ‘oude

35 Philodusus, *Lusus variorum* (n. 16), fol. E1: ‘Discite ab hoc DOVSA, PATRIAE qui ARCHIVA sequutus / Exponit BATAVI pristina regna soli: / Liber ab offensis, studio, ambitione, metuque / Cuncta sub Hollanda Simplicitate refert.’ Ook hier citeert Scriverius weer Dousa, *Annales rerum gestarum*, fol. ****iij: ‘Rebus in Archais Patriae me ARCHIVA secutum’ en ‘Liber ab offensis, studio, ambitione, metuque.’

36 Philodusus, *Lusus variorum* (n. 16), fol. D2: ‘Proh dolor! illa tibi Diva, BATAVE, fuit, / SIMPLICITAS fuit illa tibi. nunc Mimus, & ille / Barbarus insidias auribus Hispo facit.’ Vgl. fol. D3: ‘Vota sed haec tantum fuit, ah fuit Attica Siren, / Et tibi SIMPLICITAS illa, BATAVE, fuit.’ Mimus (komediant) en Hispo (de naam van een kwaadaardige aanklager uit de tijd van Tiberius die zich van een agressieve spreekstijl bediende) worden in de *Lusus variorum* dikwijls als scheldnamen gebruikt voor Brassica en Bockenberg. Westerhovieus (red.), *Opera anecdota* (n. 10), p. 468 bewaart ook een Hispo-gedichtje van Scriverius: ‘Errores pede, DOUZA, tuos monstraverit Hispo. / Quid mirum est? Asinus non habet ille manus.’ Dit gedichtje zinspeelt op Propertius, *Elegiae* 3.16.10: ‘in me mansuetas non habet illa manus.’

eenvoudicheyt' van de Hollanders. Behalve aan Erasmus' adagium kan in deze context bijvoorbeeld ook worden gedacht aan Junius' *Batavia* (gedrukt in 1588). Hierin wordt vermeld dat de abdij van Egmond oorspronkelijk een houten gebouw was, waarbij Junius opmerkt: 'Hieruit kun je de eenvoud (*simplicitas*) van onze voorouders opmaken. Omdat ze daar openlijke liefhebbers van waren, en ook van vroomheid, zochten ze bij het bouwen geen luxe door er veel geld tegenaan te gooien, en ze wensten evenmin van die waanzinnige constructies uit vierkante steenblokken.'³⁷ Scriverius' gedichten moeten dus worden gezien als onderdeel van een discours over de identiteit van Holland. Dat is wat Tuynmans opmerking over 'the building of the nation', die ik in mijn inleiding citeerde, mijns inziens concreet betekent, zij het dus eerder op gewestelijk dan op nationaal niveau.

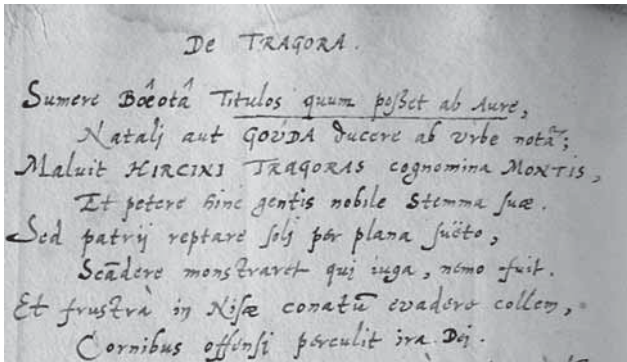
Vanuit deze optiek is het niet verwonderlijk dat Scriverius zich (net als Dousa) verzet tegen de weinig flatteuze theorie van onder meer Reynier Snoy dat de naam Holland zou zijn afgeleid van het woord 'hollen', omdat de vroege bewoners zich als wilde paarden gedroegen tegenover hun eerste graaf. 'Waarheen hollen jullie, onstuimig en teugelloos? Blijf toch staan! De Hollander heeft zijn naam daar niet vandaan.'³⁸ Kortom, de etymologie die deze historici geven zegt meer over hun eigen karakter dan over dat van de Hollanders. En op een iets algemener niveau: Scriverius en Dousa zullen wel vaststellen wat voor mensen de Hollanders zijn; Bockenberg en zijn kornuiten zijn daar niet toe in staat.

Dat verklaart wellicht ook waarom Scriverius in zijn *Carmen de Tragora* zoveel moeite doet om Bockenberg als een vreemde eend in de Hollandse bijt neer te zetten. Het begint al met zijn naam, zo schertst hij aan het begin van het gedicht: 'Bockenberg (*Tragoras*) verkoos bokken-berg (*Hircinus Mons*) als toenaam, en hij wilde daar de adelbrieven van zijn familie gaan halen. Maar er was niemand om hem, gewend als hij was om door de vlakten van zijn vaderland te kruipen, te laten zien hoe je bergen beklimt.'³⁹

37 H. Junius, *Batavia*, Leiden 1588, p. 344: 'Ex quo maiorum nostrorum simplicitas discere licet; cuius, vt & pietatis ex professo amatores, in aedificando luxum profusis sumptibus non quaesierunt, nec insanas illas substructiones e quadratis saxis expetierunt.' Voor de gedachte van de Hollandse eenvoud, zie bijvoorbeeld S. Langereis, 'Van botte boeren tot beschaafde burgers. Oudheidkundige beelden van de Bataven, 1500-1800', in: L.J.F. Swinkels (red.), *De Bataven: verhalen van een verdwenen volk*, Amsterdam en Nijmegen 2004, p. 72-105; M. Meijer Drees, *Andere mensen, andere landen*, Den Haag 1997, p. 57-72; M. Meijer Drees, 'Holland en de Hollanders in de zeventiende-eeuwse beeldvorming', in: *Nederlandse letterkunde* 1 (1996), p. 57-70; J.G.C.A. Briels, 'Brabantse blaaskaak en Hollandse botmuil. Cultuurontwikkelingen in Holland in het begin van de Gouden Eeuw', in: *De Zeventiende Eeuw* 1 (1985), p. 12-36.

38 Philodusus, *Lusus variorum* (n. 16), fol. D4^v: 'Quo RVITIS RAPIDI Effrenesque? o sistite cursum: / HOLLANDVS nomen non habet inde suum.' Dousa beschrijft Snoy's etymologie in vergelijkbare termen: Dousa, *Annales rerum gestarum* (n. 32), p. 21: 'Tunc primum patrijs mutata vocabula terris; / Quique prius Franci, vel Frisij audierant, / Quod RVERE assueti contra sua fraena tenaces, / Snoius HOLLANDIS nomina facta putat. / Vis ea nam Verbi est, Voxque illa RVENTIBUS apta, / Panicus attonitos quum furor egit Equos.' Zie voor de betreffende passage in Snoy's *Historia Hollandie* Universiteitsbibliotheek Leiden, ms. BPL 838, fol. 121^v: '... imperator ob ferocitatem gentis appellauit eos Hollandos. Nam *hollen* nostra lingua Latine sonat trucem esse ac indomitum.' Voor de discussie over de etymologie van de naam 'Holland', zie H. Kampinga, *De opvattingen over onze oudere vaderlandsche geschiedenis bij de Hollandsche historici der XVIIe en XVIIIe eeuw*, Den Haag 1917, p. 100-102.

39 Universiteitsbibliotheek Leiden, ms. Voss. Lat. F 37, fol. 138^v: 'Maluit HIRCINI TRAGORAS cognomina MONTIS, / Et petere hinc gentis nobile Stemma suae. / Sed patrij reptare soli per plana sueto, / Scandere monstraret qui iuga, nemo fuit.'

Afb. 5 Openingsverzen van het Carmen de Tragora in Universiteitsbibliotheek Leiden, ms. Voss. Lat. F 37, f. 138^r.

Zoals we hebben gezien op pagina 17 laat hij zich verjagen door de bevrijders van zijn vaderland, de Geuzen. Bovendien is een groot deel van het gedicht gebaseerd op de gedachte dat Bockenbergh zich tijdens zijn reis door Europa volledig assimileerde aan de bevolking van Beieren, waar hij tussen 1580 en 1582 als priester werkte aan het hof van hertog Willem V in München: ‘Zijn taal, zijn tred, zijn kleding, zijn uiterlijk: in alles was hij Beiers geworden. Zelfs Latijnse woorden bracht hij uit met een Beiers accent.’⁴⁰ Kortom, Bockenbergh is voor Scriverius een on-Hollandse historicus, die niet kan wedijveren met zijn provinciegenoten en zeker niet mee mag praten over de geschiedenis van zijn vaderland.

Afsluiting

Hoewel het voor de hand ligt Scriverius vooral te zien als een academicus die geleerde antiquarische werken schreef in afzondering, in overeenstemming met zijn motto *Lare secreto*, heb ik in dit artikel een meer extroverte, agressieve en dichterlijke kant van de jonge historicus willen voorstellen. Scriverius stortte zich vol jeugdige enthousiasme in de Bockenbergh-controverse. Bij al het venijn adverteerde hij humanistische literaire idealen, verdedigde hij het historiografische program van Janus Doussa en bracht hij bovendien de Hollandse identiteit aan de man. Met mijn analyse van Scriverius’ gedichten hoop ik zo extra ondersteuning te kunnen geven aan de gedachte dat de Bockenbergh-polemiek niet primair een kwestie was van afgunst en het zoeken van een ‘zondebok’, maar vooral van latiniteit, professionaliteit en (gewestelijke) identiteit.

Misschien tekent het Scriverius uiteindelijk het meest dat hij niet in de negatieve atmosfeer van de jaren 1601-1603 bleef hangen. In de tijd die volgde staakte hij de polemiek en verzoende hij zich met Bockenbergh. Zoals Michiel Roscam Abbing en Pierre Tuynman hebben aangetoond, spande hij zich in om de sneren naar Bockenbergh uit

⁴⁰ Universiteitsbibliotheek Leiden, ms. Voss. Lat. F 37, fol. 138^r: ‘Sermone, incessu, cultu, specie omnia Boivs: / Efferre et Boio Romula verba sono.’

Afb. 6 Grafteken voor Bockenbergh in de Pieterskerk te Leiden zoals gereproduceerd in K.J.F.C. Kneppelhout van Sterkenburg, *De gedenkteeken in de Pieterskerk te Leyden, Leiden 1864, afbeelding 18.*

zijn werk *Out Batavien* te halen (zij het zonder succes).⁴¹ Van een Amsterdamse convoluut met Bockenberghs historiografische werken weten we dat Scriverius ze van de auteur cadeau heeft gekregen.⁴² Ook dit suggereert dat de betrekkingen tussen beide geleerden na de polemiek uiteindelijk zijn genormaliseerd. Een Leidse convoluut met de werken van de Goudse geleerde is door Scriverius zeer uitvoerig voorzien van historische en filologische annotaties, waaruit een neutrale attitude en wetenschappelijke interesse naar voren komen die sterk afwijken van Scriverius' houding in de polemiek.⁴³

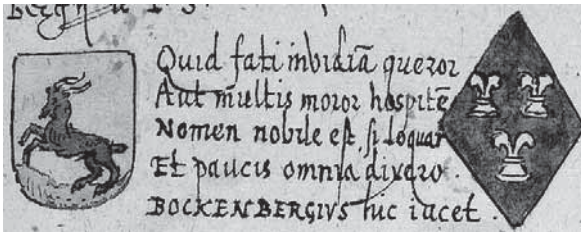
Hierbij moet worden aangetekend dat ook de notities van Scriverius bij Bockenberghs *Extemporalis responsio* van 1601 ondanks een aantal scherpe opmerkingen die hierboven reeds zijn besproken al op veel punten getuigt van deze gedistantieerde houding.⁴⁴ Ook

41 P. Tuynman en M. Roscam Abbing, 'Scriverius, Stoke and Bockenbergh: Scriveriana II', in: *Quaerendo* 31 (2001), p. 265-80, spec. p. 272-277.

42 Bibliotheek van de Universiteit van Amsterdam, sign. OTM: OK 66-62. In de werkjes *Historiae Batavorum hactenus editae*, Leiden 1592, en *Catalogus, genealogia et brevis historia regulorum Hollandiae, Zelandiae et Frisiae*, Leiden 1584 heeft Scriverius opgeschreven dat hij ze van de auteur heeft gekregen. Ik dank deze verwijzing aan Michiel Roscam Abbing.

43 Universiteitsbibliotheek Leiden, sign. 766 E 14.

44 Zoals hierboven aangegeven ga ik ervan uit dat Scriverius de annotaties bij Bockenberghs *Extemporalis*

Afb. 7 Grafscrift voor Bockenberg zo- als gereproduceerd door Arnoldus Buchelius in *Universiteitsbibliotheek Utrecht*, ms. 1648, p. 91.

hier bestaat het grootste deel van de annotaties uit jaartallen en referenties. Ook toont Scriverius zich geïnteresseerd wanneer Bockenberg Dousa's verwijzingen naar oude handschriften bespreekt. Hij noteert dan in de marge: 'Ik weet dat Dousa handschriften gebruikt heeft waarin het welsprekend op deze wijze wordt uitgedrukt.' En: 'Zo staat het in onze Egmondse handschriften.'⁴⁵

De laatste sporen van de verhouding tussen beide geleerden dateren uit 1617, het jaar waarin Bockenberg overleed. Bockenberg vermaakte zijn handschriften bij testament aan Scriverius, die op zijn beurt voor Bockenberg een epigram schreef dat op zijn graf in de Pieterskerk werd geplaatst: 'Waarom zou ik klagen over de onwil van het lot, of een vreemde ophouden met een vloed aan woorden? De naam is beroemd. Als ik hem uitspreek, volstaan zelfs enkele woorden om alles te zeggen: Bockenberg ligt hier.'⁴⁶

Abstract – Petrus Scriverius is known first of all as a solitary and learned man. In his younger days, however, he enthusiastically participated in an exceptionally vicious polemic against the historian Bockenberg. This article maps Scriverius' share in the polemic and argues that his epigrams should be read as a proclamation of the humanist poetics, a defence of Janus Dousa's historiographical programme, and a contribution to the formation of regional identity in Holland. By way of conclusion, it is shown how the relationship between Scriverius and Bockenberg developed in the years after the polemic.

responsio ten tijde van de polemiek schreef. Dit zou betekenen dat hij de rest van de werken in de verzamelband OTM: OK 66-62 op een later tijdstip van Bockenberg heeft gekregen en dat de boeken daarna samen zijn ingebonden. Een aanwijzing hiervoor is dat de pamfletten die achterin de verzamelband zijn opgenomen niet door Scriverius van een aantekening zijn voorzien dat hij ze van Bockenberg heeft gekregen.

45 Bibliotheek van de Universiteit van Amsterdam, sign. OTM: OK 66-62 (6), p. 34: 'Scio Dousam usum esse membranis in quibus diserte sic expressum' en 'sic membrana nostra Egmondana'.

46 Het gedicht is te vinden in de inscriptieverzameling van Buchelius: *Universiteitsbibliotheek Utrecht*, ms. 1648, p. 91: 'Quid fati invidiam queror / Aut multis moror hospitem / Nomen nobile est, si loquar, / Et paucis omnia dixero: / Bockenbergius hic iacet.' Tevens licht gewijzigde afschriften in Westerhovius (red.), *Opera anecdota*, p. 422; K.J.F.C. Kneppelhout van Sterkenburg, *De gedenkteekenen in de Pieterskerk te Leyden*, Leiden 1864, nummer 153 en afbeelding 18.

*Appendix: Scriverius' Carmen de Tragora ('Gedicht over Bockenbergh')*⁴⁷

Achter de Latijnse tekst van het gedicht is een kritisch apparaat ingevoegd. Hierin wordt een overzicht gegeven van de tekstvarianten die Scriverius zelf in zijn handschrift heeft opgenomen. Vierkante haken duiden op frases die in het handschrift zijn doorgehaald. De toevoeging van de woorden *supra* of *in marg.* houdt in dat het betreffende alternatief boven de regel respectievelijk in de marge is bijgeschreven.

De tekst is afkomstig uit Universiteitsbibliotheek Leiden, ms. Voss. Lat. F 37, fol. 138^v-139^v.

- Sumere Boeota Titulos quum posset ab Aure
 Natali aut GOVDA ducere ab urbe notam,
 Maluit HIRCINI TRAGORAS cognomina MONTIS
 Et petere hinc gentis nobile Stemma suae.
 5 Sed patrij reptare soli per plana sueto
 Scandere monstraret qui iuga, nemo fuit.
 Et frustra in Nisae conatum evadere collem,
 Cornibus offensi perculit ira Dei.
 At levia haec; maius GESORUM a gente periculum.
 10 Nam TRAGORAE hos inter quis locus esse queat,
 Ni caprum ex Hirco fieri se postulet amens?
 Heu, quid agat? res est imperiosa pavor.
 Caussa fugae haec: neque Missificum hunc nutricula GOVDA,
 Cognatorum ausae nec retinere preces.
 15 In tutum sed enim cito opus subducere puppim,
 GESIACAS ducant quo freta nulla rates.
 LITVANAЕ profugum sic exceperere paludes,
 GAVDANO Scythicae sic patuere nives.
 Nec tamen in longum; "Boijs," nam, "poscimur," (inquit).
 20 "Quid mihi cum Russis? Noricus esse volo."
 Ergo Sarmatiae emensus deserta viator,
 HERCYNII saltus ad iuga vertit iter.
 SOTERICI an SAMII Titulo LUCUMONIS (ut aiunt)
 Se BOIO haud veritus insinuare DUCI.
 25 Sermone, incessu, cultu, specie omnia BOIVS:
 Efferre et BOIO Romula verba sono.
 Totius unde frequens exceptus plausibus Aulae
 Nec res hac Domino gratior ulla fuit,
 Cui ludos facere ac risum praebere suetus.
 30 Oblitus patriae, cum patriaque sui,
 Sed postquam votis non respondere lucellum,
 Praemia stultitiae nec videt aequa suae, [f. 139^v]
 Paenituit vertisse solum. Boiosque relinquens
 "OEne vale," dixit: "me mea GOVDA vocat,
 35 Quo simul intravit; quam me iuvat, inquit, Amici,
 Fumum de patrijs posse videre focus!
 An patria est, ubicumque bene est? Nil verius, illi
 Praesertim, magnis cui placuisse datum,

⁴⁷ Ik ben Jeanine De Landtsheer zeer erkentelijk voor haar hulp bij het opstellen van de volgende transcriptie, kritisch apparaat en vertaling.

Dicere cui licitum: sonipes me portat, alit Rex,
 40 Ut mi, ita cui peregre vivere dulce fuit,
 Praesertim in BOIIS, ubi quanto affectus honore,
 BOII omnes testes et Ducis aula mihi.
 Delatum HISTORICES cuius mihi nomine munus,
 Promissa et studijs millia multa meis.
 45 Vnde opulescendi data copia, mi peregrina
 Conditione uti si libuisset erat.
 Sed Patriae praevertit amor, cui debita opella haec,
 Si modo non fuerit illa noverca mihi.
 Haec summa est, reducem faveat si blanda, manemus.
 50 Accipe praeconem, terra Batava, tuum;
 Sin minus, unde pedem attulimus, stat velle revorti.
 Quam velit, o, BAVARUS ista negata mihi!”
 Hactenus; et simulare Nepae vestigia coepit;
 Aurum, Regna, Duces, omnia magna crepans,
 55 Credita res vulgo Procerum manavit ad aures:
 Atque aliquis: “Pretio est hic retinendus;” ait.
 “Scilicet ut sit, qui Patriae res condere gestas
 Possit, et HOLLANDAM perficere Historiam;
 IVNIADI exorsam frustra; cui successorem hunc,
 60 Credibile est, ipsos supposuisse Deos.”
 Summa trecentorum sic annua Caroleorum
 Decreta huic, Patriae nomine, publicitus.
 Sic COMITUM in vulgus data Fabula, quidquid et ante
 Nostrati SNOIVS ausus in Historia.
 65 Empta domus Leidae hinc, nova quo deducta marita
 Quid facis? ah! non sic uxor habenda tibi. [f. 139^v]
 Coniugij Tabulas, Dominam cum Dote parenti
 Redde: Soloecismum, deliciose, facis.
 Flamine nec virgo, dignus neque virgine Flamen.
 70 Nec gener hoc cuiquam more parandus erat.
 Tu quoque res virum habere suas sibi, Caia, iubeto.
 Condignum specie nil habet ille tua.
 Est et in hoc error, BOIO haud bene nupta BATAVA est,
 Crede mihi, boia dignior ille fuit.

1 Titulos ...Aure: [quum posset ab indole nomen] 9 GE[U]SORUM 10 quis queat esse locus *supra* 12
 [timor] pavor 15 [Caute opus] In tutum sed enim cito [sed] opus [sed enim] subducere puppim; [In tu-
 tum trepidam ergo placet subducere puppim] *in marg.* 16 GE[U]SIACAS 17 [SARMATICAE] LITVANAE ||
 [conspexere] excepere 18 GAUDANO: ERRORI; HOLLANDO *supra* || Scythiae 21 [Nec mora] [Denique]
 Ergo 27 [Hinc quoque totius] Totius || frequens: placens *supra* 33 Boiisque relictis *supra* 34 GOUDA:
 TERRA 35 me: nos *supra* 37 Nil verius: sic arbitrator *supra* 42 BOII [omnis testis Principis] omnes testes
 [tum] et 44 [Decreta] Promissa || millia multa: [etiam larga] pensio [larga] opima 45 [conditiones
 si] mi peregrina 54 magna [loquens] [sonans] 56 [redimendus] retinendus 57 [Summa] Scilicet ||
 [Comitum] Patriae res [dicere] condere 59 [incoeptam] exorsam 60 supposuisse: substituisse *supra* 65
 [in]q] nova 66 [Hei, quid agis] Quid facis 67 Coniugii: Conubii *supra* 68 deliciose: flagitiose *supra*
 72 [Conveniens formae] Condignum specie || tu[ae]a 74 BOIA

- Hoewel hij zijn benaming had kunnen ontleen aan zijn Boeotische oor,⁴⁸ of zijn naam had kunnen afleiden van zijn moederstad Gouda, verkoos Bockenbergh (*Tragoras*) bokken-bergh (*Hircinus Mons*) als toenaam, en wilde hij daar de adelsbrieven van zijn familie gaan halen.
- 5 Maar er was niemand om hem, gewend als hij was om door de vlakten van zijn vaderland te kruipen, te laten zien hoe je bergen beklimt. En toen hij tevergeefs naar de heuvel van Nysa⁴⁹ probeerde te ontsnappen, werd hij gevloerd door de horens van de gebelgde bokkengod.⁵⁰ Dat is echter onbelangrijk: een groter gevaar dreigde van het Geuzenvolk.
- 10 Want wat voor plaats kon er bij hen zijn voor Bockenbergh, tenzij de dwaas van zichzelf zou eisen dat hij van een geitenbok een weer⁵¹ werd? Ach, wat zou hij doen? Angst is iets tirannieks.⁵² Oorzaak van zijn vlucht was het volgende: noch zijn moederstad Gouda, noch zijn verwanten durfden de priester tegen te houden door te smeken.
- 15 Maar hij vond het natuurlijk nodig zijn schip snel in veiligheid te brengen, waar geen zeespiegel Geuzenscheppen draagt. Zo namen de Litouwse moerassen de vluchteling op, en stonden de Scythische sneeuwvelden open voor de Gouwenaar. Niet voor lang echter. Want hij zei: 'Ik word geroepen door de Beieren.
- 20 Wat heb ik met Russen te maken? Ik wil Neurenberger worden.'⁵³ En dus trok de reiziger door de woestijnen van Sarmatië en zette hij koers richting de bergen van het Zwarte Woud.⁵⁴ Hij deinsde er niet voor terug (zeggen ze) om als een soort Sotericus⁵⁵ of een Samische Lucumo⁵⁶ binnen te dringen bij de Beierse hertog.
- 25 Zijn taal, zijn tred, zijn kleding, zijn uiterlijk: in alles was hij Beiers geworden. Zelfs Latijnse woorden bracht hij uit met een Beiers accent. Daarom werd hij regelmatig met applaus ontvangen door het hele hof. Niets was zijn broodheer aangenamer; Bockenbergh was gewend grapjes met hem te maken en hem stof tot lachen te geven.
- 30 Hij vergat zijn vaderland en daarmee zichzelf. Maar toen dat beetje winst niet aan zijn wensen bleek te beantwoorden en hij geen billijke beloning zag voor zijn dwaasheid, voelde hij spijt dat hij zijn land had verlaten. Hij keerde Beieren de rug toe met de woorden: 'Vaarwel, Inn, mijn Gouda roept me!'⁵⁷
- 35 Zodra hij die stad binnenkwam, zei hij: 'Hoe blij ben ik, vrienden, dat ik de rook uit de haarden van

48 Een zinspeling op het spreekwoordelijke 'Bataafse oor' (*auris Batava*), dat door Martialis werd gebruikt als zinnebeeld van gebrek aan beschaving (*Epigrammata* 6.82.6). Erasmus had het beeld in zijn gelijknamige adagium (IV 6, 35 = 3535) geïnterpreteerd als lovenswaardige eenvoud. Boeotië stond bekend als een uitgesproken boerse streek. Scriverius keert dus terug naar de oorspronkelijke gedachte van de uitdrukking en schildert Bockenbergh bovendien in het eerste vers al af als on-Hollands.

49 Volgens een bepaalde traditie in de Griekse mythologie is Nysa de plaats waar de jonge Dionysus (de bokkengod, die doorgaans wordt afgebeeld in het gezelschap van saters met bokkenpoten) opgroeide. Na zijn geboorte had Zeus aan Hermes de opdracht gegeven om hem daar in veiligheid te brengen voor de woede van Hera. Vergelijk Herodotus, *Historiae* 2.146; Lucanus, *Pharsalia* 1.65. De Hyaden, die de zorg voor het kind op zich namen, werden later uit dank door Zeus als sterren aan de hemel geplaatst.

50 Een allusie op Ovidius, *Tristia* 1.10.42: 'offensi quo me detulit ira dei'.

51 Dat wil zeggen: een gecastreerde bok. Ongetwijfeld een zinspeling op Bockenberghs vroegere celibataire leven als priester.

52 Een duidelijke verwijzing naar Martialis, *Epigrammata* 11.58.8: 'res est imperiosa timor'.

53 Een variatie op Ovidius, *Heroides* 15.52: 'quid mihi cum Lesbo? Sicelis esse volo'.

54 In feite vertoefde Bockenbergh in de jaren 1577-1580 – dus voordat hij in München kwam – achtereenvolgens in de plaatsen Ulm, Wenen, Bratislava, weer Wenen, Brno en Praag. Enige dichterlijke overdrijving was Scriverius dus niet vreemd.

55 De uitdrukking 'bedden van Sotericus' (*Soterici lecti*) was spreekwoordelijk voor ondeugdelijk ambachtswerk. De frase is afkomstig uit Aulus Gellius, *Noctes Atticae* 12.2.11-12, die hem toeschrijft aan Seneca. Scriverius kende de uitdrukking mogelijk via Erasmus, *Adagia*, IV 4, 41 (= 3341).

56 *Lucumo* is een Etruskisch woord voor vorsten en priesters. In het Latijn kan het soms de negatieve connotatie van bezetenheid hebben. 'De Samische Lucumo' is een geleerde verwijzing naar Pythagoras, vergelijk Ausonius, *Epistulae* 14.70. De passage wordt geciteerd in het adagium 'Bibe elleborum' van Erasmus (I 8, 51 = 751).

57 De Latijnse formulering herinnert mogelijk aan Horatius, *Sermones* 2.6.116-117.

- mijn vaderland kan zien opkringelen!⁵⁸ Of is iedere plaats waar het goed toeven is je vaderland?⁵⁹ Niets is meer waar, vooral voor de man aan wie het gegeven is de groten te behagen en die mag zeggen: ‘Een paard draagt me, een koning voedt me’;⁶⁰
- 40 voor iemand zoals ik, voor wie het aangenaam was om op zo’n manier in het buitenland te leven, vooral in Beieren: alle Beieren en het hof van de hertog zijn mijn getuigen, met hoeveel eer ik daar ben overladen. In zijn naam kreeg ik de taak van geschiedschrijving opgedragen en werden allerlei mooie beloftes aan mijn onderzoek in het vooruitzicht gesteld.
- 45 Mij werd de gelegenheid geboden om rijk te worden en van een verblijf in het buitenland te genieten, als ik dat had gewild. Maar ik werd overrompeld door liefde voor mijn vaderland, waaraan dit kleine werkje verschuldigd is, als het tenminste geen stiefmoeder voor me zal zijn.⁶¹ Dit is de hoofdzaak: indien het vriendelijk is en zijn teruggekeerde burger gunstig gezind, blijf ik hier.
- 50 Ontvang, Bataafse grond, uw heraut; zo niet, dan staat vast dat ik op mijn stappen terug wil keren. O, hoezeer verlang ik de Beier dat deze wens me geweigerd wordt!
Tot zover zijn woorden, en hij begon de gang van de krab na te bootsen,⁶² terwijl hij maar bleef praten over goud, koninkrijken, hertogen, allemaal mooi klinkende dingen.⁶³
- 55 Zijn verhaal werd geloofd door het volk en kwam ook de machtigen ter ore. Iemand zei: ‘Die man moeten we bij ons houden met een beloning! Dan is er namelijk iemand die de geschiedenis van het vaderland kan beschrijven en de historie van Holland kan voltooiën die door Junius onverrichter zake is aangevangen.
- 60 We mogen geloven dat de goden zelf deze man als zijn plaatsvervanger hebben gesteld.’ Zo werd officieel in naam van het vaderland een jaarlijkse som van driehonderd gulden aan hem toegekend op kosten van de staat; zo werd het relaas van de graven algemeen verspreid, en al wat Snoy al eerder in onze geschiedschrijving had gewaagd.
- 65 Vervolgens kocht hij een huis in Leiden, waar hij zijn kersverse echtgenote heen voerde. Wat doe je? Ah! Op die manier hoor jij geen vrouw te hebben! Geef het huwelijkscontract en je vrouw samen met haar bruidsschat terug aan haar vader: je begaat een fout, wellusteling. Een meisje past niet bij een priester, een priester niet bij een meisje.
- 70 Bovendien hoorde niemand op die manier een schoonzoon te krijgen. En ook jij, Caia,⁶⁴ moet die man opdragen zijn spullen te pakken.⁶⁵ Hij heeft niets wat jouw uiterlijk waardig is. En de fout schuilt eveneens in het volgende: een Bataafse is absoluut geen goede bruid voor een Beier. Geloof mij: een Beierse paste beter bij hem.⁶⁶
- 58 Een letterlijk citaat van Ovidius, *Epistulae ex Ponto* 1.3.34: ‘fumum de patriis posse videre focis’.
- 59 Een formulering die haast letterlijk is terug te vinden in Cicero, *Tusculanae Disputationes* 5.37.108 (‘patria est, ubicumque est bene’) en meteen ook een echo van Erasmus’ bekende adagium ‘de hele wereld is mijn vaderland’ (II 2, 93 = 1193). Cicero citeert in de betreffende passage een vers uit een verloren gegane tragedie van Pacuvius.
- 60 Zie Horatius, *Epistulae* 1.17. 20: ‘equus ut me portet, alat rex’. Dit vers werd opgenomen in de *Adagia* van Erasmus (I 7, 20 = 620). Scriverius heeft *equus* (paard) vervangen door het epische *sonipes* (klepper).
- 61 De topos van de boze stiefmoeder komt ter sprake in Erasmus, *Adagia*, II 2, 95 (= 1195): ‘Een stiefmoederlijke haat’.
- 62 Scriverius parafrazeert hier het Latijnse gezegde *imitari nepam* ‘een krab nadoen’, wat zoveel betekent als ‘achteruitlopen’. Zie Plautus, *Casina* 443 en Erasmus, *Adagia*, IV 1, 98 (= 3098).
- 63 Een verwijzing naar Horatius, *Sermones* 1.3.12–13: ‘modo reges atque tetrarchas, / omnia magna loquens’.
- 64 Caia verwijst naar de formule die bij een Romeins huwelijk werd uitgesproken en de ondergeschiktheid van de bruid aan haar man suggereerde. Vergelijk Erasmus, *Adagia*, IV 8, 33 (= 3733): ‘Ubi tu Caius, ibi ego Caia’ (‘Waar jij Caius bent, ben ik Caia’).
- 65 De Latijnse uitdrukking *res suas sibi habere* (‘zijn eigen bezittingen voor zichzelf hebben’) betekent ‘gescheiden zijn’. Scriverius zinspeelt hier op een vers van Martialis, *Epigrammata* 10.41.2: ‘maritum / deseris atque iubes res sibi habere suas’. Zie voor de uitdrukking ook Cicero, *Philippicae* 2.28.69.
- 66 Scriverius eindigt met een onvertaalbare woordgrap: *boia dignior ille fuit* betekent zowel ‘een Beierse paste beter bij hem’ als ‘een halsboei paste beter bij hem.’ Het woord *boia* in die laatste betekenis werd vooral geassocieerd met slaven en misdadigers.